

Branko Anđić

**Na mapi
UTOPIJE**

■ Laguna ■

Copyright © 2023, Branko Anđić
Copyright © ovog izdanja 2023, LAGUNA

Autorka fotografija na koricama Ljiljana Popović Anđić

*Mojoj Lili,
večnoj saputnici na zemlji i na nebu*

*Mogao bih da pišem laži, znam to,
ali stvarnost je već dovoljna izmišljotina.*

Giljermo Cabrera Infante

Sadržaj

Umesto putopisa.	11
1. Ušuaja: Zabavište za decu kapetana Granta.	19
2. Atlantida, Urugvaj: San o staklenom zvonu	27
3. Bahami: Gusarska Republika Nedodija	35
4. Ekipetrol: Groznica subotnje večeri	41
5. Brazilija: Poslednji san carstva	47
6. Nova Engleska: Kvekerska sezona veštica.	58
7. Šešir Benija Morea.	64
8. Medison: Sreća kao ozbiljno shvaćen posao	74
9. Asunsion: Alek Ginis među gradovima	84
10. Dve Kartagine: Susret Hanibala i Garsije Markesa.	95
11. Kilmes: Patriotska bajka	100
12. Trem, ljuljaška i bokal limunade.	104
13. Salvador: Ispod vulkana.	110
14. Bajron, Mičigen: Jedna ljubavna priča.	116
15. Rio (ni)je kriv za sve!	120

16. Kafane na kraju sveta	125
17. Majami u Andima	131
18. Kuba: U srcu pukotine	138
19. Globalna sela Tomasa Mora	144
20. Rajski vrt (Ekvador I)	149
21. Indijanci bez kauboja (Ekvador II)	155
22. Sao Paulo: Miris novca	160
23. Sigurne kuće	165
24. Bostonsko pijenje znanja	174
25. Patagonija	180
26. Arekipa: Božja kuća od pet zvezdica.	186
27. <i>Miami Beat</i>	191
28. Crna ostrva Morgana i Nerude.	199
29. Lima: Od distopije do utopije	205
30. Salvador Svih Svetih.	212
Kolofon: Bolje mesto	223
<i>O autoru.</i>	229

Umesto putopisa

Upalio sam televizor i za nekih pet minuta ga ugasio. U međuvremenu, pratio sam šta se događa u nekom egzotičnom okruženju prepunom tropskog rastinja: velike životinje, ljudi u tropskim šeširima i safari odelima, crnci s kopljima i belci s puškama, džipovi, slonovi, nabujale reke, visoke planine... Kao da sam ušetao u sliku Carinika Rusoa. Posle sam otvorio novine i doznao da je to bio deo filma *Kongo*, avanturističkog sočinjenja snimljenog sredinom devedesetih godina prošlog veka, dela reditelja čije sam ime s uspehom i olakšanjem smesta zaboravio. Film je pravljen po uzoru na starinske kinematografske fantazije o istraživačima i ljudožderima, džinovskim paucima i minijaturnim ljudima, a, dakako, i o blagu.

Nikad nisam odgledao *Kongo* do kraja, ne zato što se gnušam nelogičnih, evrocentričnih, rasističkih filmova, već zato što se u mojoj porodici taj film već odavno davao, a imenica koja je njegov naslov bila je u našoj kući oduvek drugo ime za detinjasti duh neostvarenih pustolova. Kad je imao samo devet godina, moj otac je zajedno sa svojim bratom i

nekim rođakom, umesto u školu, jednog lepog dana otišao na banjalučku železničku stanicu i seo na voz za Bugojno ili neki od Vakufa – da pređe prvu etapu na njihovom putu za Belgijski Kongo, zemlju avantura. Negde u Laktašima, u dolini Vrbasa, na izlazu iz Banjaluke, pustolovina se naglo i neslavno završila. Da je u lokalnom bioskopu, tu s početka tridesetih, mogao da vidi film Vudija Alena *Purpurna ruža Kaira*, moj otac bi uštedeo sebi muke i nimalo političke, već porodične sankcije, kao i vruć tur. U tami sale mogao bi iz prve ruke da se obavesti kako živi profesionalni pustolov iz naše mašte – detinje ili ne, svejedno. Ali Vudi Alen je zakasnio jedno pola veka čak i u sopstvenom, a kamoli u životu moga oca, pa je trenutak čarolije potrajao samo taj sat u vozu, koji nije stigao daleko da odmakne.

Mnogo stanica i mnogo godina kasnije, kao porodični i poslovni čovek, otac je bio prinuđen da putuje, ni više ni manje od ljudi njegovog staleža, struke i načina života. Ponekad poslovno, ponekad privatno; nekad preko volje, nekad u veselju: na poslovne sajmove i s nama, svojom porodicom, na jadranska letovanja, na produžene vikende i – o državnim praznicima – u susedne zemlje; nekoliko puta kolima po Evropi, kad se sakupilo pregršt anegdota koje se s vremenom pamte i kite kao dragoceni nadomestak za one prave, neostvarene pustolovine. A pustolovina, kao ni u većini građanskih života, nije bilo mnogo.

Da krv nije voda dokazao je moj sin Boris kad je, takođe napunivši devet godina, na uobičajeno pitanje matorih tetaka, baka i ostatka sveta šta bi želeo da bude kad poraste sasvim ozbiljno odgovorio – pustolov. Deda mu je bio ponosan, a roditelji su pomogli da mu se ta želja, na delimično organizovan način, dobrim delom ispuni. Ali to je drugi par rukava.

Zapisi koji slede imaju za cilj da isprave tu nepravdu uvreženog uverenja da se dobar građanski život nužno drži podalje od pustolovine. Da je dovoljno maštati pod bezbednim okriljem dnevne sobe, uz pićence i prijatnu muziku. Kad čovek zaista mnogo i daleko putuje, ne mora da izmišlja, ali hteo – ne hteo, mora da razmišlja. Da je mogao, moj otac bi pristao na takvu pogodbu.

Imam problem s erudicijom. Pod tim mislim na sve ono što obično sadrži jedna poštena, opisna knjiga i što autor ističe poput zastave kao opravdanje njenog postojanja: faktografija kojom se podupire navodna objektivnost. Pozivanje na literaturu. Tumačenje studioznog pristupa. Dokazivanje da je onaj koji ovde drugima nešto priča o krajevima i ljudima koje je upoznao stvarno potkovan u toj temi. Dakle, pozvan i merodavan da napiše knjigu koju drugi čitaju. Drugim rečima, većina takozvanih dokumentarnih knjiga – a pravi putopisi uglavnom nastoje da među njih budu svrstani – nastoji da dokaže, pre svega, da postoji *objektivni* razlog da se veruje njihovim autorima, piscima *istinitih* knjiga. Nešto skromniji cilj bio bi ubeđivanje potencijalnih čitalaca da postoji *objektivni* razlog da barem saslušaju/pročitaju pisca. Kao da objektivnost ne umire onog časa kad se pisac lati divita i hartije (nekad) ili tastature računara (sada)!

Ja se svih tih pretenzija unapred odričem i priznajem da su mi putovanja oduvek bila dobar izgovor i još bolji podstrek da pustim u pogon mehanizam slobodnih asocijacija, za koje čovek danas ima vremena samo kad ga voz, avion, autobus, automobil, lađa prinudno sprečavaju da radi bilo šta drugo. Ako nema laptop, tablet, smartfon i druge današnje igračke. Ubeđen sam, takođe, da je dokolica odličan katalizator kreativnog mišljenja i ako očekujem da neko čita ove zapise podstaknute tumaranjem po tri Amerike,

onda, pre svega, pomišljam na ljude koji još nisu proterali dokolicu iz svojih života. Koji ne misle da je dokolica isto što i gubitak vremena.

Kad se ušunjao u voz za Bugojno, moj otac nije znao baš ništa o Kongu. Ali za tih sat i kusur, dok ga nisu pronašli i pokupili njegovi roditelji, pre svih moj deda, taj Kongo iz njegove mašte bio je mnogo tajanstveniji, zamamniji i uzbudljiviji nego bilo koja bedekerska predstava. Reći ćete – takođe nestvarniji. Neistinitiji. Ali, dodajem ja, daleko podsticajniji od onog *stvarnog*. Predstava o banjalučko-belgijskom Kongu stvorena u glavi moga oca pomogla mu je da decenijama potom sačuva svoj lični otklon od banalnog viđenja sveta, koji je, naročito za njegovu ratom ometenu generaciju, umeo da bude i te kako banalan. Sredinom dvadesetog veka kod nas se uveliko nije maštalo o Kongu džungle i dijamanata, nego o zajedničkom stanu, o *šuskavcima* iz Italije, o prvomajskim paradama i servisnim stanicama na tek izgrađenim *putevima prvog reda*. U to doba ni moj otac sigurno više nije mislio na Kongo – ni na svoj, ni na onaj pravi – ali bio je *osposobljen* da u nekim mestima, događajima, situacijama, prepoznajući upaljače mašte i refleksivnosti, probuđene asocijacije kafanskog filozofa, estetskog uzbuđenja, svih utisaka što čine sastojke bezazlene lične mitomanije. Uprkos njenoj naivnosti, duboko sam ubeđen da nam ona pomaže da budemo malčice mudriji i da bolje razumemo šta se oko nas zaista dešava – *objektivan* svet. Bez te mitomanije verujem da *objektivno* postaje sinonim za *dosadno*, nekreativno, učmalo.

Stoga je logično očekivati da ovo što sledi ne bude nikako opisna putopisna knjiga. Da se, dakle, razumemo: ovo nije bedekerski priručnik, niti jedna od onih sveščica koje – oslanjajući se na *Vikipediju* – pomažu da, za cenu jedne knjige,

napravite veliki put. Za bilo šta od toga trebalo bi nagomilati suviše podataka o tome gde, šta, i kako, što mene, kao njenog autora i prvog čitaoca, ni najmanje ne zanima. Uz internet i sve CD-romove i onlajn enciklopedije, kako bi nešto tako izlišno moglo zanimati ostale čitaoce? U poređenju s *Guglom*, ja sam, kao autor, samo tek jedva vidljivi patuljak, izgubljen u prostranstvu svemira.

Ovi zapisi nisu, takođe, ni katalog opštih mesta turističkih atlasa Južne, Srednje i Severne Amerike, hemisfere koju sam prilično proputovao: od mene nećete saznati baš ništa o piramidama Maja, o arhitekturi Maču Pikčua, o karnevalu u Riju, niti o bilo čemu što se povezuje s kolektivnom čežnjom evropskog hodočasnika po najpopularnijim toponimima sve-američke egzotike. Prepuštam to akcionim filmovima klase B i romantičnim komedijama svih vremena. *Blame it on Rio!*

Za mene je ova knjiga, pre svega, način da ne zaboravim o čemu sam razmišljao na nekim mestima koja su *za mene* jedinstvena, bez obzira na to da li su globalno poznata ili ne; u izvesnim trenucima, ili u časovima kad vreme i mesta naprave neki nesvakidašnji koktel koji onemogućuje nerazmišljanje. Te beleške su medaljoni utisaka i asocijacija za koje čovek u normalnim okolnostima obično nema vremena ili hrabrosti, a često ni strpljenja da ih privede kraju. Neobavezne priče istisnute kao iz tube iz njihovog prirodnog okruženja i stavljene tamo gde ih bolje raspoznajem. Ne stidim se, dakle, svoje hirovitosti i pristrasnosti. Ovo je *mapa moje utopije*.

Da bih sročio započeto, mnogo mi je pomogla činjenica da je Amerika, naročito Latinska, veliki, jeretički hibrid. To je jedna entropija koja funkcioniše po nekom sopstvenom nađenju, daleko bogatija od oveštalih dihotomija u okviru kojih je „objektivno“ sagledavana: civilizacija – varvarstvo,

Indijanci – konkistadori, demokrate – diktatori, istorija – utopija, imperijalizam – revolucija. Ako je kontinent hibrid, onda je Argentina, kroz prizmu čije prestonice često prelamm pogled na Latinsku Ameriku, njena najprotivrečnija zemlja, hibrid na kub; ono trostruko ogledalo Evrope, Amerike i Utopije: varljivo, verolomno i mnogoliko kao i moje sasvim lično iskustvo, prurušeno ovom knjigom.

Otkad je „otkrivena“, nema ko se nije iseljavao u američku hemisferu; prvo, dakako, sumnjivi pustolovi u potrazi za nekim svojim eldoradom, osvajači željni slave i bogatstva, svi oni kojima je bilo dovoljno da budu veoma daleko od Starog sveta, gde im baš nije išlo. Potom manje ambiciozni, ali s većom nadom: gladni Irci, Dalmatinci, Sirijci, Jermeni, Sicilijanci, Poljaci i ko sve ne, ubeđeni da se može podvući crta i početi novi život od nule: pioniri i kolonizatori. Svaki novi rat takođe je punio Ameriku kako beguncima, tako i iseljenicima; i, naravno, sivom masom – stručnjacima i umnim ljudima svih boja i veroispovesti koji su tražili svoju sigurnu kuću u Novom svetu neograničenih mogućnosti.

Kaže jedna stara engleska poslovica da nas istorija uči kako nas istorija ničem ne uči: da nije tako, i najblistaviji umovi i oni u dubokom mraku odavno bi znali da na ovom svetu sigurne kuće ne postoje. Postoji za njih drugo ime: utopija. Ali nada je čudno osećanje koje nema veze sa znanjem i razumom; ona tera ljude da veruju kako je savršeno, bezbedno, napredno i pravedno društvo moguće *uprkos* ljudskoj prirodi, kao što veruju da je moguće sklopiti nepisani dogovor sa Svevišnjim o postojanju zajemčene nepomućene sreće u takvom društvu. Verujem, uzgred budi rećeno, da je sreća, opšte uzev, krajnje precenjen pojam.

Mornarsko trojstvo – vera, nada i ljubav – u stvari su tri imena istog: iracionalne, uvrežene ideje, od osvita

čovečanstva, da je ljudima dato da dopru do savršenstva, da se u njemu smeste, kao pod okrilje majčine utrobe, prenebregavajući sopstvena ontološka ograničenja, odbacujući saznanje da su napravljeni od trošnog, ukvarljivog materijala, da po svojoj prirodi nisu dorasli savršenstvu. Utopija koja počiva u srcu svakog čoveka, mala ili velika, individualna ili kolektivna, možda je samo drugo ime za pustu želju da se dosegne besmrtnost. Poslednja odbrana od nemoći da se pojmi dihotomija konačnost – beskonačnost.

U Ameriku su stizale dve vrste ljudi: oni rešeni da Utopiju pronađu – kao kamen mudrosti, Sveti gral, izvor besmrtnosti – i oni rešeni da je sami po sopstvenoj meri izgrade na nekom rajskom, neokaljanom mestu, „daleko od razuzdane gomile“. Otud imena gradova kao Novi Jork, Novi Amsterdam, Novi Orlean, Dobar vazduh, Kolonija... Ukrcavanje u lađe – avione, podmornice – koje kreću preko velike vode, za obe vrste budućih Amerikanaca predstavljalo je neku vrstu veslanja preko mentalnog Aheronta, podvlačenje crte, prelazak iz jednog poročnog, mukotrpnog i nasilnog sveta u beskrajno, neistraženo gradilište drugog, gde je, verovali su, sve bilo i dalje moguće, iz početka. Magnetska privlačnost i neiskorenjivost utopije počivaju upravo u tom varljivom uverenju o pravu na drugu šansu. „Da su mi sad one godine, a ova pamet“: koliko puta se može čuti ova iznošena rečenica, koja je samo žal za drugim početkom. Tuga što život pravolinijski prolazi i što, kao u tolikim drugorazrednim filmovima, čovek ne može da se vrati kroz vreme i popravi kobne greške koje je nekad počinio.

Nema, naravno, dva ljudska bića koja sanjaju o istoj utopiji; oni skeptičniji slute da svaka utopija, pre ili kasnije, postaje Atlantida; mada su zub vremena, prirodne katastrofe i ljudska ruka izbrisali trag tolikim gradovima i civilizacijama,

čovečja nada i dalje traga za Atlantidom upravo zato što je – u stvarnosti ili u mitu – bila jedina *ostvarena* utopija. Dovoljno je da je postojala u kolektivnom pamćenju da bi je i dan-danas tražili na dnu Sredozemlja, pod algama Sargaskog mora, u vodama Bahama, ispod nekadašnjeg Tenohtitlana...

Budimo poštteni, bar prema sebi samima: čak ni savršeni kartezijski um ne može da proživi svoj vek bez utopije; za mog oca ona je bila nadohvat ruke, tu negde između Laktaša i Belgijskog Konga kralja Leopolda. Za romantične, nacističke nostalgicare – u jezivoj distopiji Kolonije Dignidad (Dostojanstvo), u Čileu. Koliko god bila nestvarna, lična utopija uslovljava život svog tvorca; spaja stvarno i izmaštano, kao da potvrđuje onu davnu tvrdnju Garsije Lorke da se sve tvorevine mašte grade samo od kockica iskustvene stvarnosti.

Video sam u tri Amerike mnoga mesta koja, neočekivano ali ubedljivo, potvrđuju snagu kolektivne utopije. Ima mesta za koja se čovek spontano upita šta, sem sna, drži ljude da u njima žive – izvan sveta, izvan vremena, izvan bilo čega.

Ovu mozaičku knjigu povezuje ta zajednička nit koja se provlači kroz sva poglavlja, različiti snovi o malim i velikim američkim utopijama koje se opiru da postanu Atlantide.